

Sikerült-e megfejteni a phaisztoszi korong szövegét?

A *Korunk* olvasói a folyóirat 1973. 10. számában a minőszi világ ismert régészeti és feliratos emlékének, a phaisztoszi agyagkorong rejtélyes szövegének merész, sőt — amint az alábbiakból ki fog tűnni — könnyelmű megfejtési kísérletéről értesülhettek Kabay Lisette közleményéből.

Ama egyre általánosabb jelenség ismeretében, hogy az ós- és ókori régészethez, akár csak a labdarúgáshoz, mindenki érteni vél, meglepéssel kell nyugtáznom, hogy a szerkesztőség megtette a szükséges óvatossági intézkedést: a szerző állításaival egy, az érintett kérdésekben jártas egyetemi tanár véleményét állította szembe a bevezető sorokban, akinek ellenvetéseivel kapcsolatban csupán az kifogásolható, hogy nem talált módot eléggé világosan felhívni a figyelmet arra, miszerint e közlemény téves alapról kiinduló amatőr munka. De hadd magyarázzam meg bővebben.

A korongot 1908-ban fedezték fel a minőszi jellegű phaisztoszi palota egyik — a knosszoszi, hagia-triadaival vagy az újabban feltárt malliai és püloszi palotáéhoz nagyon hasonlító — *repositorium*ában, ajándékok és fogadalmi tárgyak elhelyezésére szolgáló kamrájában. Rétegtani tekintetben a korábbi vélemények szerint az i.e. 1800—1600 között ingadozó, ma i.e. ± 1700-ra becsült keltezésű közép-minőszi III_b szintről van szó.

Mindjárt előljáróban le kell szögeznünk, hogy a korong és a két oldalán látható szöveg tárgyalás-kísérlete eleve megköveteli mindeneke előtt a minőszi világ régészeti „közegének” és történetének átfogó, alapos tudását. Ismerni kell a közép-minőszi III_b szintet megelőző és az utána következő szintekkel kapcsolatos helyzetet nemcsak magában Krétában, de Kisázsia, valamint Elő-Ázsia nyugati partmellékén is; valamint ismerni kell az ún. tengeri népeknek a szárazföldi Görögország és Egyiptom felé történt mozgását meghatározó tényezőket. Más szóval: csak magának a tárgyi emlékek az őt létrehozó történelmi keretbe való beillesztése is elmélyült szakismereteket követel.

Másodsorban jó tudni, hogy a phaisztoszi korong írása megfejtési kísérletének immár *hatalmas a könyvészete*.¹ Ennek figyelmen kívül hagyását csupán az engedheti meg magának, aki a tudományos kutatás módzataiban járatlan. Hogy a szóban forgó megfejtés-kísérlet érdemleges próbálkozás lett legyen, ahhoz a szerzőnek a következőkkel kellett volna rendelkeznie (a történelmi-régészeti tudásanyagáról nem is szólva):

1. Az ókori görög nyelv ismerete.
2. Az Égei-tenger szigetvilága ókori hellén nyelvjárásainak tudása.
3. A *B-vonalas írás* ősgörög nyelvének és írásrendszerének ismerete, legalább a ma élő legnevesebb Mükéné-kutatók² tudása szintjén.
4. Tájékozottság az *A-vonalas írásrendszer* megfejtésére irányuló kutatások legfrissebb eredményeire vonatkozóan, tudva azt, hogy az A-vonalas írásrendszer szövegeinek nyelve a szíriai-palesztinai tengerparton fekvő Alalakh, Ugarit (Ras Šamra) és Azor kereskedelmi városban beszélt egykori nyelvjárásokhoz hasonló nyugat-sémi tájnyelv.³
5. Ebből következően: a szóban forgó, évezredek óta kihalt sémi nyelvjárások tudása, beleértve az ezeket tartalmazó szövegek olvasását (mellesleg megjegyezve, ezek a szövegek fogalomjeles és *hangokat jelölő* különféle ékírás-rendszerekkel íródtak).
6. Annak a tudása, hogy mindezeknek a nyugat-elő-ázsiai nyelvjárásoknak a szókészlete (a közép-minőszi korszak III_b szintje idejében biztosan, de nagyon valószínűen már a közép-minőszi III_a szint éveiben, kevéssel i.e. 1900 után) számos nem sémi eredetű, méghozzá *indoeurópai* (azaz hajlító) és *nem-indoeurópai* nyelvből való szót tartalmazott.
7. Ebből következően: a fentebb említett nyelvek vagy nyelvjárások ismerete, nevezetesen a két fő, *neszita* és *kaneszita* nyelvjárású *hettitáé*, az előbbivel rokon *palaita* és *luvi* (arzawa-hettita) nyelv (ezek mind hajlító, indoeurópai nyelvek), a Hattušaš őslakóitól e város hettita megszállása előtt beszélt, nem indoeurópai, de a neszitával és kaneszitával egyidőben élő *hatti* nyelv, továbbá a *hurritáé* (ennek részleges megfejtésére csupán az *urartui* nyelvvel kapcsolatos kutatások előbbrehaladása után kerülhetett sor).
8. Mindezek maradványai olvasásának a tudása, pillanatra sem feledkezve meg arról, hogy négy-öt különböző ékírásrendszer, valamint legkevesebb két *kép-* (hieroglif- és piktográf-) írásrendszer alkalmazásával készültek.⁴
9. Megfelelő ismeretek birtoklása a *kánaániak* történelmére és nyelvére vonatkozó kutatások jelenlegi állásáról, de még inkább a *filiszteusokra* (a *keftiu* népre?) vonatkozókról, nem beszélve az utóbbiaknak a Kréta szigetére (Kaphtorba) való bevándorlását, illetőleg onnan való elszármazását megvilágító legújabb eredményekről.⁵
10. Tájékozottság az egyiptomi XIII. és XVIII. dinasztia uralkodása közötti (azaz az i.e. 1800 utáni, nagyjában 1600-ig terjedő) eseményekkel kapcsolatban; annak a tudása, hogy mit jelentett Egyiptom és a Földközi-tenger szinte egész keleti medencéje történetére nézve a csaknem kétszáz éves hükszosz uralom.
11. Annak a látszólag jelentéktelen, de idővel épp az itt tárgyalt ügyben döntő jelentőségűvé válható ténynek az ismerete, hogy az A-vonalas írás eleinte hosszú ideig a krétai képirással *párhuzamosan* volt használatban.
12. A *krétai képirás-rendszerrel* kapcsolatos kutatások jelenlegi helyzetének az ismerete (ez viszont megkívánja a közép-minőszi korszak III_a és II. szakaszának az I. szakasz idejéig, tehát mintegy i.e. 2000 tájáig, a knosszosi és malliai első palota építési idejéig való világos áttekintését is).
13. Ama tény ismerete, hogy a krétai képirással kapcsolatban két tényezőtől meghatározott fejlődés tapasztalható: az *idő* és a jegyzésre felhasznált *anyagok* (kemény kő, jáspis, karneol, kaledon, valamint lágyabb kőfeleségek: márvány, alabástrom, továbbá fém, égetett és égetetlen agyag) természete tényezőjétől. Az idő-tényezőt illetően a krétai képirás fejlődését nyomon lehet követni a jelek „öszönös“ („naturalista“) ábrázolásától azok vonalas „egyezményesedéséig“ (konvencionálisodásáig); az írásjelek rögzítésére használt anyag pedig különböző írásmódokat alakított ki: faragással, vágással, ki- és bemetszéssel, karcolással, nyomással, bélyegzéssel történő írást. E tényezők hatása és kölcsönhatása következtében a krétai képirás ábrázolásmódjának *nagy változatossága* fejlődött ki, mind az írás egészét, mind egyes jegyeinek képét tekintve.
14. Világos áttekintés e képirásos-fogalomírási jelek *rendszerezésére* törekvő roppant munka eredményeire vonatkozóan, valamint ezek *összehasonlítani tudása* a (hükszosz-) taniszi korú Egyiptom képirás-jeleivel, a zakrói és palaikasztrói pecsét-rektárletelek, a gourniai és zafer-papourai feliratok jeleivel, a phülakopii jelekkel, Orkhomenosz jeleivel, az ós-lükiai, ós-káriai, a küproszai-minőszi és küproszai szótagírás jeleivel, az „amorita-kánaáni“ felira-

tok jeleivel és a föníciai (hangértékű) jelekkel⁶ (itt egyúttal tudni kell azt is, hogy jelenleg az ós-föníciai ábécé minden képírási jel-elődje ismeretes már), a búbloszi ál-képírási jeleivel, a Flinders Petrie végezte Tel-el-Jehudieh-i és Abuszir-el-Melek-i ásatásokból előkerült hükszosz pecsétlő-hengerek jeleivel, a rejtélyes minósi-itáliai és minósi-ibériai feliratok jeleivel.⁷

15. Annak az ismerete, hogy a phaiszoszi korongnak gyakorlatilag nincs olyan jegye, melynek ne volna — olykor kiváló — hasonmása a krétai kép- (hieroglif- és piktográf-) írás jelei között; és annak a tudása, hogy a valamikor unikumszámba menő phaiszoszi korong jeleinek egy része 1935 óta ismeretessé vált egy, a krétai Arkalochori szentélybarlangjából előkerült ket-tős élű bronz fejsze (*labrűsz*) nyelnyújtványán látható felirattól (a pecsétlő és bevésés különböző technikájából következő csekély eltérésekkel). E fejsze, a phaiszoszi koronggal azonosan, a közép-minósi korszak III_b szintjéből származik⁸. De a korongon szereplőkkel azonos képírási-jelek láthatók egy, a malliai minósi palotában talált, kultikus rendeltetésű kőasztalkába véssett, szintén *csigavonalban tekeredő* feliraton is.⁹

Kétségtelen, hogy a fentebb felsorolt (és fel nem sorolt) követelmények maximalista igényt fejeznek ki, s túlzásnak tűnhet *egyetlen* személytől mindezt elvárni. Ne felejtjük el azonban, hogy a hitelesnek bizonyult megfejtések általában mind közös munkák — akár együtt dolgozó, akár egymást követő, a régi megállapítások egyes tévedéseit fokozatosan korrigáló szakemberek munkái.

*

Lássuk most, hogyan jár el az említett közlemény szerzője, milyen módszert alkalmaz a szóban forgó írásos emlék elképzelése szerinti megfejtésében.

Már a kiindulási pont bizonyítja egyes alapfogalmak nem-ismerését: téves ugyanis az az elképzelés (erre a bevezető írója is figyelmeztet, de kíméletesebben), hogy i. e. ± 1700 táján, azaz másfél évezreddel az írásnak az ókori Közel-Keleten való megjelenése *után* bármiféle képírási rendszer (képszerű jelekkel rögzített szöveg) megengedné bármely, az illető szöveg *nyelvétől* különböző más nyelven történő szabad elolvasását. Minden magyarázkodás nélkül bizonyítja ezt az a tény, hogy az ókori Közel-Kelet egyetlen írásrendszerét sem tudták véglegesen megfejteni annak a *nyelvnek* az ismerete nélkül, amelynek a szavait megőrizte. Több példát tudunk arra is, hogy nem egy esetben a jegyek hangértékének sikeres megfejtése sem volt elegendő a szöveg megértéséhez, ameddig tisztázatlan maradt az illető nyelv jellege (tehát bizonyos nyelvcsaláddhoz, -csoporthoz való tartozása), illetőleg *nyelvtani szerkezete*.

Kabay Lisette módszere a következőkből áll: táblázatba foglalja a korongon levő, 1-től 45-ig számozott különböző jelet, majd mindeniket egy-egy konkrét vagy elvont *fogalommal* azonosítja. E pillanatban nem vitatjuk: ez az azonosítás milyen mértékben és hány esetben fogadható el. Egyebet vizsgálunk meg.

A fenti művelet elvégzésével a szerző mindjárt áttér a teljességgel ismeretlen nyelv jeleinek folyékony olvasására, miután a jelek magyarázatát latinból, németből, angolból, franciából és sumérből vett összehasonlításokkal tűzdelte tele. Majd a következőket mondja: „A szöveg végső átírására magyar anyanyelvem *kötetlen szórendje* és tömörsége kiválóan alkalmas volt.” (Kiemelés tőlem — N.V.) Ezzel kapcsolatban csak annyit jegyzek meg, hogy — a fentebb mondottak értelmében — a szöveg olvasása bármilyen *mai* nyelven és bármilyen *más* nyelven, mint a korongot készítőké, egyaránt képtelenség; és különösen képtelenség épp valamilyen *kötetlen szórendű* nyelven, hiszen tiszta fogalonírás (aminek a szerző tartja a korongon láthatót) elvileg csakis szigorúan kötött szórendű, a nyelvtani viszonyításokat csak a szórenddel kifejező, ún. izoláló nyelveken lehetséges.

Vállalva az ismétlés vádját, újra nyomon követem a szerző módszerét. Külsőre képirás elemeinek tűnő, teljesen ismeretlen nyelv ismeretlen hangértékű jegeit *fogalomhordozóként* értelmezi. Majd mai vagy kihalt *indoeurópai* nyelvekből tanúságként felhozott szavakra és bizonyos analógiákra épített magyarázat (az egyes jelek jelentésének meghatározása) után a szöveget egyszerűen magyarul, tehát egy ma élő, a finnugor nyelvekhez tartozó, kötetlen szórendű nyelven *olvassa*. Mondottaim pontosabb megvilágítása céljából felhívom az olvasók figyelmét egy egyiptomi képirással írt rövidke feliratra. Kabay Lisette módszerét alkalmazva az összetevő, tárgyakat és élőlényeket ábrázoló jelekből — más-másféleképpen értelmezve őket — bármi elképzelhető ki lehetne olvasni. Pedig az ábrán látható „szöveg“ egyszerűen *Kleopátra* neve; így látható az egyiptomi kései, lágoszi szakaszában felállított phüléi obeliszken, balról jobbra haladó, majdnem teljes mértékben *hangjelölő* írással feljegyezve.

Hasonló példákat korlátlan számban hozhatnák még fel, de talán ez az egy is eléggé meggyőzhet akárkit arról, hogy bármely képirásos szöveg teljességgel értelmetlen és megmagyarázhatatlan lenne, ha nem volna ismeretes az általa „megörökített“ *nyelv*.

Helyszűke miatt nem tárgyalhatjuk részletesebben a korong képjeleinek több téves értelmezését. Néhányukért elsősorban nem is a szerzőt kell hibáztatnunk, mivel csak mások után igazodott. Mégis egy pár rövidke észrevétel:

1. A 29. jel biztosan nem *bálványszobrocska*, hanem fémöntési lepény. Kitűnő hasonmásai — különben maga a szóban forgó tárgy is — éppen Kréta minózi világból, továbbá a nyugat-ázsiai partmellékről, képmásai pedig Egyiptomból: El-Amarnából ismeretesek.¹⁰

2. A 45. jelnek semmi köze a „szövetség, szövetséges“ fogalmához. Az i. e. III—II. évezred összes közel-keleti írásrendszerében *víz, folyóvíz* a jelentése.

3. A szerző állításával ellentétben a 13. jel csónakjának (bárkájának) *nagyszerű megfelelői* ismeretesek, méghozzá éppen a közelből, a Kükládok szigetcsoportjáról.¹¹

4. A 44. jel a korongon látható elhelyezéséhez képest éppen fordítva került a táblázatba. Miért? A könnyebb magyarázhatóság kedvéért? Ugyanaz a jel a hettita képirásban (nyilván jól rögződött hangértékkel) az *ökor, marha* fogalomjegye.

5. A *labrűsz* mellett magáról Krétáról is ismeretes a 11. jeggyel ábrázolttal azonos kétélű harci fejsze.¹²

6. A 23. jel nem „fenntartó“ jelentésű „villásan elágazó tartófa“, hanem az i. e. III—II. évezredben az *ekének, vetésnek*, általában a *mezei munkának* (szinte azt mondhatnánk: „egyetemes“) fogalomjegye.

7. A 41. jel az i. e. II. évezred valamennyi kép- és fogalomírás-rendszerében meglévő közös jel, amely a phaisztoszi korongon *sem* jelent „(gonosz) ellenséget“ és nem ábrázol „a nemi jelleget meg nem határozó, lábfejetlen alsótetet“. Ez tehát nem az írnök „ragyogó logikájával megalkotott képjele“, hanem (vagy a krétai, vagy a hettita képirásból) kölcsönzött írásjel.

8. Vajon mit jelent a 4. jel megfejtése: „Arc. Férfifej, az arcán determi-

náns látható.“ Miféle determináns? Kit vagy mit meghatározó determináns? E fogalmazás arra enged következtetni, hogy itt bizonyos bevallatlan kölcsönzéssel van dolgunk. A kölcsönzők viszont egészen pontosan tudták, mit akarnak mondani. A szerves kapcsolataiból kiszakított és meg nem magyarázott „determináns“-nak a szerző szövegében nincsen értelme.

Végül még csak annyit jegyeznék meg, hogy értelmetlenek a csigavonal (spirális, az ós- és ókor legmegszokottabb díszítőmintája) Qualat-Džarmo kezdő-újabb kőkori szintjeiben vagy az ókori Kína bronzain való jelenlétével kapcsolatos fejtegetések, nemkülönben a kérdésnek a római *lituus*ra és a tekercsben végződő ión oszlopfőre való kiterjesztése. Elképzelhető-e, hogy mindezeknek bármiféle közül lehet a phaisztoszi korong csigavonalban tekeredő szövegéhez? És vajon honnan származik az az állítás, miszerint „a csigavonal a hükszoszok fő díszítő eleme“? Ennyire határozott kijelentés ui. jogosan veti fel a kérdést: milyen jellegű, hány és hol közölt hükszosz emlékről van szó?

És még valami: mi köze ezekhez a fejtegetésekhez Tordosnak és Alsótátárlakának? A legelemibb tájékozódás nyilvánvalóvá teszi, hogy az utalásban szereplő emlékek „mindössze“ 1000—1200 évvel régebbiek a phaisztoszi korongnál. (Ném beszélek arról, hogy alulírott félreértett vagy félremagyarázott állításával szintén bekerült ebbe a „krédóba.“) De mit akart a szerző a nyelvészeknek szánt figyelmeztetésével, azokra hártva a szöveg nyelve (tehát mégis!) megállapításának feladatát? Nem vetett számot azzal, hogy példálózgatásai valamilyen ragozó nyelv felé utalnak, ami az általa javasolt megfejtés „logikáján“ belül is nonszensz? Nincs mit mondanom többet; a sugalmazott végkövetkeztetés megfelel az egészséves alapról induló „bizonyításmenet“ szintjének.

A szóban forgó közlemény utolsó, de egyben legkényesebb kérdéséhez érkezünk. A felkészületlen olvasó szemében indokolatlannak tűnhetnének az amatőr szerző személyes erőfeszítéseivel szembeállított kemény és nyers kifogásaim — még ha munkája magán viseli is annak a jeleit, hogy olyan területre rándult ki, ahol nem otthonos. A helyzet árnyaltabb megítélése érdekében azonban engedjessék meg röviden utalnom a phaisztoszi korong felfedezésének és közlésének körülményeire.

1908-ban, mikor a Pernier vezette olasz régészeti misszió Phaisztosban „pót-ásatásba“ fogott (nem érdektelen megemlítenünk, hogy ugyanitt a koronggal együtt *A-vonalas írású* táblácskák is előkerültek), A. J. Evans már nyomtatásra készítette elő nagyszabású műve, a *Scripta Minoa* I. kötetét. Pernier-től sikerült megszereznie a korong A oldaláról készült fényképmásolatot. Ennek alapján könyve első részébe még betoldotta a korong rövid elemzését, beleértve néhány jelét is.¹³ Evans ugyanakkor valamiképpen (az ügy meglehetősen homályos, és úgy tetszik: a régészet „Historia arcana“-ja egyik sötét részét alkotja) az *Ausonia* című folyóirat szerkesztőjétől, Mariani doktortól megszerezte Pernier a korong jegyeiről írott tanulmányának kefelenyomatát, valamint a korong oldalairól felvett két kifogástalan minőségű fényképet és egy Stefani nevű grafikus gondos rajzait a korongról és az egyes jelekről.¹⁴ Végül a neves angol régész a kandiai múzeumban eredetiben is tanulmányozta a korongot.¹⁵

Evansnek rövid idő alatt sikerült okadatolt (mindenesetre a Pernier-énél hasonlíthatatlanul alaposabb bizonyító erejű) tanulmányt összeállítania a phaisztoszi korongról. Ez a tanulmány vált könyve I. részének zárófejezetévé. Így a tudományos világ 1909-ben, meglepetésszerűen, gyakorlatilag szinte egyidőben olvas-

hatta Pernier-nek az *Ausoniában* megjelent cikkét,¹⁶ valamint Evans tanulmányát a *Scripta Minoa* I. kötetében. (Evans később, 1921-ben újra foglalkozott a koronggal;¹⁷ utóbbi magyarázatait és következtetéseit általánosságban mindenki elfogadta.)

Vegyük számba most: lényegében mit is tartalmaz Evans előbb említett tanulmánya, s mi kelti azt a benyomást, hogy Kabay Lisette nem dolgozott teljesen önállóan?

1. Miután az angol régész megállapítja a korong mindkét (A és B) oldalán látható jegyek számát, valamint a szöveg írásmódjának technikai mikéntjét (minden jelet külön bélyegzővel nyomtak be a még puha agyagba), arra következtet, hogy a szöveg csigavonalát felosztó függőleges vonalak szavakat határolnak el.

Ezeket a megállapításokat tehát nem Kabay Lisette tette, mint ahogy az ügyben járatlan olvasó vélné. Ehhez képest őnála csak az az újdonság, hogy a vonalak közé eső jelcsoportokat „verssoroknak” veszi.

2. Evans tisztán és aprólékos gonddal megrajzoltan közli a korong két oldalán látható részleteket. A szöveg értelmezésének a megkönnyítésére A₁-től A_n-ig és B₁-től B_n-ig terjedő apró ellipszisekbe fogott számokkal jelöli a két oldal lerajzolt szövegének vonalakkal elkülönített írásjel-csoportjait.¹⁸

Kabay Lisette is ugyanazt a két rajzot közli, a származásra való utalás nélkül, Evans fent ismertetett számozásával együtt. (Nem beszélek arról az apróságról, hogy az A oldalal kezdődő „olvasat” ellenére a korongot a B oldalával kezdve mutatja be, ti. ez a szerkesztő vagy a nyomda figyelmetlensége is lehet.)

3. Evans ezután táblázatba csoportosítja és 1-től 45-ig számozza a korongon előforduló jegyeket.¹⁹ (Ezeket rajzolta le Stefani megkülönböztetett gondossággal Evans számára.)

A legapróbb részletekig ugyanazok az 1-től 45-ig számozott jelek láthatók Kabay Lisette táblázatában, azzal a különbséggel, hogy az Evans táblázatából (illetve ennek valamilyen reprodukciójából) kifényképezett jeleket és számokat a szerző fekete alátétre ragasztotta, s az eredeti számozást helyenként megváltoztatta.

4. Evans, a táblázat elkészültével, természetesen és ésszerűen rátért az egyes jelek megfejtésére. Rendre veszi őket, leírja, összehasonlítja a minőszi világból ismert, „előképek” tekinthető régiségekkel vagy más, többé-kevésbé egykorú képirásokból ismert jegyekkel, s mindegyiknek megállapítja bizonyos jelentését (többé vagy kevésbé helyesen). Evans minden esetben megjelölte azonban, hogy az ő jelmagyarázata azonos-e a Pernier-ével vagy különbözik tőle. Megjegyzendő, hogy — a korong jeleinek jelölésrendszerét tárgyaló jegyzék ellenére — Evans óvakodott nyilatkozni arra vonatkozóan, hogy a jeleket fogalom- vagy szótag-jeleknek, esetleg valami másnak véli-e.

Evansnek a jelekre vonatkozó magyarázatai többségükben azonosak a Kabay Lisette-féle megfejtésekkel. Mármost, ismerve az időben előbbi szerző szakmai felkészültségét és következtetve az utóbbiára, nehéz elhinni, hogy az utóbbi önállóan jutott el az angol tudós 1909-ből való szövegezéséhez. Mi több, a két szöveg összevetéséből kitűnik, hogy Kabay Lisette fejtegetései csakis akkor fogadhatók el többé vagy kevésbé ésszerűeknek, amikor nem távolodnak el Evans szövegétől.

5. Evans vállalkozásának következő — s egyben legnehezebb — művelete a felirat metrikus elrendezésének kimutatása volt. Jó néhány terjedelmes könyvoldalt áldoz a szöveg felosztásának elrendezésében megnyilvánuló ismétléseknek és egybeeséseknek, illetőleg ezek grafikai kiemelésének elemzésére. Mindennek eredményeképpen Evans arra a következtetésre jut, hogy a korong szövege egész mondatok ismétlésével, köznevekkel és vallásos felkiáltásokkal teletűzdelt *incantatio*-féleség lehet. Az elrendezés metrikus és stilisztikai tekintetben a héber zsolttárok verselési-alaktani előfutárának tekinthető.²⁰

Kabay Lisette mellőzi az elmélyült szakmai ismereteket követelő bizonyításfolyamatot, és megelégszik annak a kijelentésével, hogy a korong szövege valamilyen verselési rendszert tükröz. Honnan veszi ezt? Ha ő maga

Fent: a phaisztoszi korong jele. Oldalt: hasonló női alak domborműves ábrázolása (bővebben a szövegben).

jutott erre a következtetésre, joggal várhattuk volna, hogy ennek okát s magyarázatát adja közleményében.

6. Ezek után alig szükséges bővebben utalnom következő — és egyúttal utolsó — lépésére. Megállapításai egyenes következményeképpen leszögezte, hogy a phaisztoszi korong két oldalának szövege női istenséget (egyfajta, a minószi Krétában is imádott, a Magna Materrel rokon, de nem azonos fő istenséget) dicsőítő *ünnepi dal* (*hümnosz*). Szükségtelen Evans bizonyításának alaposágát, a minószi Kréta ábrázolásairól ismert típustól és öltözettől eltérő külsejű és viseletű női istenséget jelképező jellel kapcsolatos észrevételeinek helyességét erősítgetnem. (Kabay Lisette táblázatának 2. jeléről van szó.) Evans az 1909-ben rendelkezésére álló csekély értesülés-készlethez képest ritka megérzéssel a délnyugat-anatóliai és a szíriai-palesztinai partmelléken kereste a korong eredőhelyét, tehát éppen ott, ahol a későbbi felfedezések nyomán egy, a minószi Krétához szorosan fűződő és kölcsönösen kapcsolódó világ emlékeit tárták fel.²¹ Ennek a világnak a régészeti örökségéből származik — ez az én megállapításom (N. V.) — az írásjelként a phaisztoszi korongon is ábrázolt női istenségnek az az ábrázolása, melyet bemutatok, a korong szóban forgó jelének a rajzával együtt.

Az ünnepi dal gondolata tehát Evanstól származik, s ehhez képest Kabay Lisette csak két saját leleményt vezetett be: azt véli, hogy a Napot dicsőítő dalról van szó, és hogy sikerült neki a megfelelő nyelv ismerete nélkül elolvasnia.

*

A dőlt betűvel szedett bekezdésekben foglaltak értelmében — eltekintve bizonyos helytelen magyarázatoktól és önkényes következtetésektől — Kabay Li-

sette közleménye meglehetősen hasonlókat mutat Evans tanulmányával. Enyhítő körülmény a szerző számára csupán az lehet, hogy nem első kézből, tehát nem közvetlenül a *Scripta Minoaból* kölcsönzött, amit valószínűnek tartok. Ennek a könyvnek rendkívüli ritkasága miatt nem oktanul feltevezem, hogy a szerző közvetlen forrásaként vagy Pernier szövege, vagy Evans 1921-ben megjelent *The Palace of Minos*, I. című műve, vagy különböző szak- és népszerűítő szerzők számos későbbi munkájának egyike szolgálhatott (utóbbiak közül azok, amelyek kiindulópontja Evans volt, vagy amelyek reprodukálták Evans következtetéseit és átvették írásjel-táblázatát). Újabb keletű tanulmányból való kölcsönzésre enged következtetni a Kabay Lisette táblázata szerinti 27. jelhez fűzött magyarázat. Ezt a jelet a szerző — Evansszel ellentétben — bizonyos hordozható, fedett gyaloghintós megoldású oltárnak mondja. Itt nem vitatom véleménye elfogadhatóságát, csak annyit jegyzek meg, hogy ezt a véleményt Erika Spann-Reinsch már 1964-ben megfogalmazta, amit Fr. Schachermeyr is átvett²² — természetesen a megfogalmazóra való hivatkozással.

Az elmondottakból az is világossá válik, hogy a phaiszoszi korong rejtélyes szövege egyelőre továbbra is féltékenyen őrzi titkát. Az eddigiek folyamán tett számos tagadó megállapítás kiegyenlítőeképpen jelezni szeretném a következő egyszerű személyes véleményt: számomra nem tűnik lehetetlennek, hogy a korong valamilyen nyugat-ázsiai sémi nyelv vagy nyelvjárás hangot jelölő írásrendszerrel feljegyzett szavait rejtegeti. A feltevést támogatni látszó — el kell ismer- nem: inkább közvetett — érveket azonban nincs itt az ideje felsorolnom. Talán más alkalommal.

Nicolae Vlassa

JEGYZETEK

1. A legjelentősebb művek rövid felsorolása: Pernier, L., *Ausonia*, III, 1908 [1909], 255. kk.; Evans, A. J., *Scripta Minoa*, I., Oxford, 1909, 273. kk.; uő. *Pal. Minos*, I, 1921, 647. kk.; Reinach, *Rev. arch.*, 1910; Cuny, *Rev. Ét. Anc.*, 1911—1912; Bruston, *Soc. nat. Ant. de France*, 1910; Hall, *JHS*, 1911; della Seta, *Rend. Acc. Lincei*, 1909; Meyer, Ed., *SB. Preuss. Ak.*, 1909, 1022. kk.; Sundwall, J., *Der Ursprung der kret. Schrift. Acta Ac. Aboens.*, I, 1920; Köster, *Das antike Seewesen*, 611.; Dussaud, R., *Civ. préhell.*², 430; Cuny, *Rev. Ét. Anc.*, 26, 1924, 5. kk.; Blaufuss, *Kephtalittische Inschriften. Festgabe Gymn. Nürnberg*, 1926; Sundwall, J., *Reallexikon der Vorgeschichte*, X, 1927—1928, 124—126.; Ipsen, G., *Indog. Forsch.*, 1929. 1. kk.; Schwartz, B., *Journ. Near Eastern Studies*, 18, 1959, 105. kk. 222. kk.; Palmer, L. R., *Mycenaeans and Minoans*, London, 1961; Schachermeyr, Fr., *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart, 1955 (különösen a 27. fejj.); uő., *Ägäis und Orient*, Wien, 1967; uő., *Die minoische Kultur des alten Kreta*, Stuttgart, 1964 (különösen a 21. fejj.); uő., *Prähistorische Kulturen Griechenlands. RE*, XXII. 2, 1954, 1350—1548. h.; Hood, S., *The Minoans*, London, 1971; Matz, Fr., *Kreta. Mykene. Troja*, Stuttgart, 1957; Bartoněk, A., *Die Silbenschriften des alten Ostmittelmeerraums. Das Altertum*, 5/1, 1959, 16. kk. — stb. Nem beszélünk Bossert, Th. H., Cambel, H., Bittel, K., Forrer, E., Goetze, A., Ungnad, A., Brandenstein, C. C., Akurgal, E., Hrozný, B., Thureau-Dangin, Dhorme, E., Virolleaud, Dikaios, P., Gjerstad, E., Karageorghis, V., Furumark, A., Sjöqvist, E., Masson, O., Fimmen, D., Glotz, G., Graham, J. W., Hall, H. R., Marinatos, Sp., Thompson, G., Zervos, Chr., Xanthoudides, St., Hutchinson, R., Platon, N., Weinberg, S., Nilsson, M., Picard, Ch., Kantor, H. I., Vercoutter, J.,

Chadwick, J., Myres, J. L., Chirshman, R., Frankfort, H., Garstang, J., Huxley, G. L., Alkim, U. B., Klengel, H., Metzger, H. összefoglalásairól; mindannyian tárgyalják, ha néha csak mellékesen is, a minőszi Kréta írásrendszereinek ügyét.

2. A szerző jó néhányukat megismerhette volna — tudomást szerezhetett volna kutatási módszereikről (a figyelmét lekötő kérdést is beleértve), elért eredményeikről — a XII. Nemzetközi Okortudományi „Eiréné“-értekezlet keretében Kolozsvárt, 1972. október 2—7. között, csaknem teljes hétig tevékenykedő *mükénai-kutatással foglalkozó szemináriumon*.

3. A kérdéssel kapcsolatos utolsó összegezés: Best, Jan G. P., *Le déchiffrement du linéaire „A“*; *Archaeologia*, 63, 1973. október, 50. kk.; 1. még: Segert, St., *Ugarit und Griechenland. Das Altertum*, 4/2, 1958, 67—80.

4. Az utolsó kiváló számbavétel: Bottero, J., *Les déchiffrements „en cascade“ dans le Proche-Orient ancien entre 1800 et 1930*. *Archaeologia*, 52, 1972. november, 37. kk.; L. Kammenhuber, A., *Zu den epichorischen Sprachen Kleinasiens. Das Altertum*, 4/3, 1958, 131—141. Meg kell jegyezni, hogy a hetita lényegesen hatott a lüdiaira, a képirásos luvi-nyelv a lükiaira, a jóval régiebb (mitanni-) hurrita viszt — az ősluvin keresztül — érezhetően hatott a luvi nyelvre. *RLV*, VIII, 1927, 217—227. Vö. *Mitanni*. L. Friedrich, J. *Kleinasiatische Sprachdenkmäler*, Berlin, 1932; továbbá Brandenstein, W., *RE*, VI. pótköt., 140—146., 165—181., 200—206., 212—216., illetőleg vö. *Karische Sprache, Kleinasiatische Ursprachen, Kreta (Sprache), Kypros (Sprache)*.

5. L. Karo, G., *RLV*, VI, 1926, 267—268. (a felsorolt könyvészettel); Guthe, H., *RE*³, XV, 338. kk. h., vö. *Philister*; Hall, H. R., *The Keftiu. Philistines, CAH*, II, 1923; Reche, *RLV*, VII, 1926, 63—95., 29—74. t., vö., *Kreta*; Sundwall, J., *RLV*, VII, 1926, 95—101., 75—78. t., vö., *Kretische Schrift*; Reche, *RLV*, X, 1927/1928, 126—133., vö., *Philister*; Fabian, E., *Byblos, Kypern und minoisches Kreta. Das Altertum*, 12/1, 1966, 3—15.; Mertens, P., *Völkerwanderungen im östlichen Mittelmeer am Ende des 2. Jahrtausends v. Chr. Das Altertum*, 10/1, 1964, 3—9.

6. Mindezekkel a kérdésekkel kapcsolatban lásd Evans, A. J. nagyszabású művét — *Scripta Minoa*, Oxford, 1909, mindenütt, a 300 lapot meghaladó hosszúságú szövegét, összehasonlító és áttekintő táblázatait, képes tábláit.

7. Abból a nem éppen alaptalan feltevésből kiindulva, hogy az egyiptomi forrásokban a „tengeri népek“ között emlegetett *ruku-luku, tursci, šakarašu* (šakalašu) és *šerdanu* népességeket a lükiaiakkal, etruszokkal, szikuluszokkal és szárdokkal (szardíniaiakkal) lehet azonosítani. Felvilágosításként még a következő könyvészeti anyagra hivatkozhatunk: Kieckers, E., *Die Sprachstämme der Erde*, Heidelberg, 1931, és Brandenstein, W., *RE*, VII A, 2, 1909—1938. h. *Tyrrhener* c.a.; Sommer, F., *Die Ahhijavū-Urkunden*, München, 1932.

8. Ezekkel az állításokkal kapcsolatban lásd: Marinatos, Sp., *AA*, 1935, 252. kk.; Buphidis, N., *Eph. Arch.*, 1953/54, 1958, 62. kk.; Schachermeyr, Fr., *Die minoische Kultur des alten Kreta*, Stuttgart, 1964, 246—247.

9. Hood, S., *The Minoans*, London, 1971, 112.; Huxley, G. L., *Crete and the Luwians*, Oxford, 1961; Grumach, E., *Die kretischen Schriftsysteme*, Hausmann, U., *Handbuch der Archäologie: Allgemeine Grundlagen der Archäologie*, München, 1969 című gyűjteményes munkából.

10. Schachermeyr, Fr., *Ägäis und Orient*, Wien, 1967, LVIII/214—216. t.

11. *Uo.* LXII/227. t.

12. Hood, S., *The Minoans*, London, 1971, 90. t.

13. *Scripta Minoa*, I, Oxford, 1909, 22—28.

14. *Scripta Minoa*, I, 273—293. és XII—XIII. t.

15. *Uo.*, 273. Jelenleg a korongot az iraklioni múzeumban őrzik; lásd

Fabian, E., *Das Altertum*, 1966, 12/1, 14—15.

16. Pernier, L., *Ausonia*, III, 1908 [1909], 255. kk. Lásd még *AA*, 1909 [1910], 94—95. h.

17. *The Palace of Minos*, I. köt., London, 1921.

18. *Scripta Minoa*, I. 280., 128. kép; 282., 129. kép.

19. *Uo.*, 276., 126. kép (XXIV. t.).

20. Evans ezt a rendkívül jelentős következtetését — sajnos — nem mélyítette el.

21. Alapkönyvészetként a ras-šamrai (ugariti) ásátások igazgatójának nagyszabású művét ajánlhatjuk: Schaeffer, C.F.A., *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie Occidentale (IIIe et IIe millénaires)*, London, 1948.

22. *Die Minoische Kultur des alten Kreta*, Stuttgart, 1964, 245., 17. jegyzet.

Grieb Alfred rajza